

Rozhovor Aspektu s Evou Sopkovou: O násilí páchanom na ženách

Jana Cviková: Prečo si sa začala venovať téme násilia?

Eva Sopková: Myslím, že nie som rada diváčkou, oveľa radšej som aktérkou a účastníčkou. A často, väčšinou, som robila a robím rozhodnutia a kroky, ktoré mi čo najviac umožňujú ovládať môj život, ovplyvňovať to, čo sa so mnou a okolo mňa deje. Kroky, ktoré mi umožňujú mať vplyv, kontrolu, byť aktívnou v dani, a nie byť pasívnym objektom konania iných, či nezaujatým a dištancovaným divákom.

Po skúsenosti na mojom prvom pracovisku, kde som mala šéfa muža, som si povedala, že radšej chcem o tom, čo robím a ako to robím, rozhodovať sama. Nové pracovisko, ktoré som vybuodovala, viedla a riadila, mi to – samozrejme – neposkytlo v úplnom rozsahu. Ale možnosť sebaurčenia a sebaurčovania (seba i pracoviska) bola významne väčšia.

Ináč – manželské poradenstvo a manželské poradne boli veľmi atypické z hľadiska príležitostí pre ženy: vtedy, v polovici sedemdesiatych rokov takmer všetky vedúce pozície obsadili ženy, dokonca veľmi mladé ženy. Dôvod bol veľmi prostý: nebolo mužov odborníkov, ani starších – odborníkov či odborníčok, ochotných ísť pracovať do tejto oblasti psychologického poradenstva, tak dali príležitosť mladým, dokonca ženám.

Začiatky v práci boli skutočne veľmi ťažké, lebo vtedy sa psychológia učila ešte akademickjšie než dnes, takže vysoká škola ma veľmi málo pripravila na skutočnú prácu so skutočnými ľuďmi. Počas vysokoškolského štúdia, ale ani v mojom ďalšom štúdiu a výcvikoch ma nikto nepripravoval na to, že takmer päťdesiat percent mojej klientely budú tvoriť ženy, ktoré ich manželia bijú alebo im ináč ubližujú, ani na to, ako mám týmto ženám pomáhať.

Nemala som žiadne informácie a poznatky o tom, čo je domáce násilie, čo je násilie voči ženám. U nás (v bývalom Československu) nebola na túto tému žiadna odborná literatúra, ani jeden odborný článok – nielen v psychológii, ale ani v iných disciplínach.

O probléme, s ktorým som sa vo svojej práci denne stretávala, nikto nehovoril, nikto verejne, ani v odborných kruhoch. Hovorili

o ňom len ženy, ktoré ku mne prichádzali a pre ktoré bolo manželovo násilie súčasťou bežného, každodenného života. Videla som mnohé modriny a poranenia a často som bola prvým človekom, pred ktorým tieto ženy odhalili svoje ťažké poranenia duše. Ešte aj dnes si pamätám svoje klientky spreď dvadsiatich rokov. Byť obeťou násilia, prežívať násilie je veľmi ťažké, najmä, ak ubližuje ten najbližší. Veľmi ťažké je aj o prežitom násilí rozprávať. Ale aj počuť a počúvať o násilí spáchanom na inom môže byť ťažké a zraňujúce, pretože sa to dotýka našej vlastnej slabosti a zraniteľnosti. Aj pre mňa to bolo a stále je ťažké. Vynáralo sa mi množstvo otázok – ale nikto ani z mojich bývalých učiteľov, učiteliek z vysokej školy, ani z mojich kolegýň, kolegov, ani z tých starších a skúsených, mi na tieto moje ľudské a profesionálne otázky nevedel dať odpoveď.

Niekedy bolo pre mňa veľmi ťažké zostať neutrálna, nezaangažovaná, nekonať namiesto mojej bezmocnej klientky. Inokedy som zasa cítila až zlosť a pýtala som sa v duchu „Prečo zostáva, prečo neodíde, prečo dovoľí, aby bil aj jej deti, ako to môže vydržať?“

Tak som začala hľadať odpovede v zahraničnej literatúre. Tento spôsob jednosmerného kontaktu so zahraničím, získavanie poznatkov a informácií mal aj tú výhodu, že vôbec nebolo prekážkou, že som žila a pracovala na „ďalekom vidieku“, veľmi vzdialenom od hlavného mesta či iných informačných a kultúrnych centier.

Situácia v zahraničí, pokiaľ ide o problém domáceho násilia a násilia voči ženám, bola tiež zaujímavá. Tam, na rozdiel od Slovenska (resp. vtedy Československa), mu už v sedemdesiatych rokoch venovali pozornosť aj v psychológii. Bolo to výsledkom aktivít a úsilia ženských feministických skupín, ktoré v USA a iných krajinách začali dôrazne a vytrvalo poukazovať a upozorňovať na problém násilia páchaného na ženách v rodine aj spoločnosti, na jeho súvislosť s nerovnováhou moci medzi ženami a mužmi v rodine a spoločnosti, na nepriaznivý vplyv, ktorý má na život dievčat a žien pretrvávajúce rodových stereotypov a patriarchálnych kultúrnych vzorcov.

Túto – rodovú a mocenskú – dimenziu problému a javu násilia voči ženám som si vtedy ešte neuvedomovala. Bola som zameraná a sústredená na rovinu individuálnu – na problémy vo vzťahoch a rodinách mojich klientok – a bola som obmedzená na oblasť psychológie, psychologického poradenstva a terapie. V tomto odbore a jeho metódach a postupoch (to znamená len vnútri odboru) som hľadala riešenia a možnosti, ako pomôcť ženám a manželským párom, ktorých vzťahy zahŕňali násilie.

V zahraničí sa javu násilia páchaného na ženách venovali početné skupiny žien na lokálnej, národnej a postupne i medzinárodnej úrovni a celé odborné tímy skúmali, poznávali tento jav a snažili sa problém vysvetľovať a hľadať spôsoby, ako odstraňovať násilie zo života žien a ako násiliu v rodinách predchádzať.

Mnohokrát sa mi stalo, že som nejakú svoju domnienku, nápad, veľmi potrebovala prediskutovať a konfrontovať s inými a nemala som poruke nielen vhodnú osobu, ale ani len literárny zdroj. A potom som po nejakom čase natrafila na článok či štúdiu, ktorá bola práve o tej mojej problematickej téme, čiastkovej otázke. Bol to taký zvláštny pocit, keď sa mi dostal s odstupom napr. piatich rokov článok z USA či inej krajiny a vyjadroval myšlienky a úvahy veľmi blízke tým mojím spred piatich rokov.

Sama pre seba si toto všetko označujem prvým obdobím, prvou fázou poznávania a uvedomovania si problému násilia voči ženám v rodine: na individuálnej úrovni, na jednotlivých prípadoch konkrétnych žien a na úrovni jednotlivého odboru, psychológie. To isté platilo aj pre proces pomoci, ktorý zahŕňal psychologické poradenstvo, psychoterapiu a výlučne psychologické intervencie. Ak aj psychologická pomoc nebola jedinou, považovala sa za primárnu, nahrádzajúcu iné intervencie, zásahy. Manželské poradne v tom čase mali externé právne poradenstvo a úzke kontakty so sociálnymi oddeleniami, takže ja som sa vlastne už dosť dávno pokúšala o akési „integrované prístupy“. Ak to bolo možné, snažili sme sa kombinovať psychologickú pomoc s konkrétnymi radami právničky či sociálnej pracovníčky. Pre mňa to bolo takisto užitočné, lebo som takto získala lepší obraz o fungovaní iných systémov, než je systém psychologického poradenstva. Možno to tiež prispelo k tomu, že som si uvedomila limitovanosť – svoju vlastnú, mojej profesie aj odboru – pri poskytovaní pomoci týraným ženám. A že ma to možno posunulo rýchlejšie z prvej, „uzavretej“ fázy do druhej, „otvorenej“.

Pokiaľ však ide o celkovú situáciu u nás v súvislosti s násilím páchaným na ženách, všetky systémy, vrátane odboru psychológie a psychologického poradenstva, sú – aspoň podľa môjho posúdenia – ešte stále v prvej fáze. Ak týrané ženy dostanú pomoc, je to pomoc „vnútri“ systémov, izolovaná, nekoordinovaná. Nespolpracujú systémy, „rezorty“ – zdravotníctvo, sociálne veci, polícia, súdnictvo, prokuratúra ani jednotlivé lekárky, sociálne pracovníčky, policajtky, sudkyne, prokurátorky, psychologičky atď. (rovnako, resp. ešte viac to platí pre príslušníkov uvedených profesií – mužov).

Je pozoruhodné (v negatívnom zmysle), že napriek tomu, že je Slovensko už skoro desať rokov otvorenou krajinou, prijímajúcou nové informácie, technológie, nosiče informácií atď., v niektorých oblastiach naďalej trpí selektívnou nepozornosťou. Jav násilia páchaného na ženách je možno najmarkantnejším príkladom.

V psychológii, v jednotlivých psychologických odboroch, ale aj v psychiatrii i ďalších medicínskych odboroch aj v súčasnosti prevažujú prístupy ponímajúce násilie ako problém a záležitosť párovej komunikácie, interakcie, a nie ako problém a jav súvisiaci s nerovnomerným rozdelením moci medzi ženou a mužom v rodine a ženami a mužmi v celej spoločnosti, so zneužívaním moci, s rodovými stereotypmi a pretrvávajúcimi patriarchálnymi kultúrnymi vzorcami a schémami správania. Je pravda, že aj v zahraničí trvalo relatívne dlho, kým feministické koncepcie násilia voči ženám prenikli do jednotlivých spoločenských systémov, kým prenikli napr. do rôznych psychologických a terapeutických škôl a prístupov. Výsledkom bolo, že asi v každom z psychologických smerov sa našli jednotlivci a tímy, ktoré uskutočnili akúsi „sebareflexiu“ a prehodnotili svoje teoretické koncepcie mužského násilia aj praktické prístupy a metódy pri pomáhaní týraným ženám a rodinám zahŕňajúcim násilie vo vzťahoch, aj pri práci s páchatelmi násilia. Okrem toho vznikli skupiny a organizácie žien-profesionálok (terapeutiek, psychologičiek, rodinných terapeutiek) vychádzajúcich práve z uvedených feministických koncepcií. Vytvorili pracoviská, dokonca celé siete pracovísk, pomocných zariadení pre ženy (útulky, ale aj krízové, poradenské a terapeutické centrá).

Samozrejme, všetko, čo som povedala, prinajmenšom rovnako, ak nie vo väčšej miere, platí aj pre stav vo všetkých ostatných odboroch a systémoch u nás a pre ostatné profesie zapojené do problému násilia voči ženám.

Psychológia môže významne prispieť k pochopeniu a vysvetleniu násilia, predovšetkým na intra- a interpersonálnej úrovni. Veľmi dôležitá môže byť pre ženy – obeť násilia aj poradenská a hlavne terapeutická psychologická pomoc. Ale podmienkou podľa mňa je poznanie vlastných limitov a obmedzení, t.j. mňa ako psychologičky, mojich (psychologických) metód a prostriedkov pomoci a psychológie ako disciplíny, odboru.

Východiskom takéhoto poznania a uznania svojich limitov je poznanie a uznanie, že jav násilia páchaného na ženách má okrem psychologických mnoho iných dôležitých aspektov. Že psychológia nemôže spoznať ani vysvetliť tento jav v celej jeho šírke a dynamike,

že najšť psychologické vysvetlenie tohto javu neznamená vysvetliť ho v jeho komplexnosti. A rovnako, že psychologická pomoc nemôže a ani nemá nahradzovať iné druhy pomoci, hlavne nie možné účinné zásahy iných systémov voči páchatelom násilia a účinné zásahy chrániace obeť. Psychológia a psychológovia nesmú mať ambíciu, že sami zvládnu problém násilia páchaného na jednotlivcej žene v konkrétnom prípade alebo násilia páchaného na ženách v spoločnosti.

Výrazný posun u mňa nastal po stretnutí s Rakúšankou Renate Egger na jednej konferencii v roku 1994 v Bratislave. Prvý osobný kontakt a stretnutie s ňou mi veľmi utkvelo v pamäti, pretože mi poskytlo odpovede na moje dlho nezodpovedané otázky. Bol to osobný dotyk s dianím a situáciou vo svete, nový, komplexný pohľad na násilie páchané na ženách ako na spoločenský jav, a nie ako na individuálny problém. Potom, následne som si tento nový pohľad dávala do súvislosti s tým, k čomu som sa dovtedy dopracovala sama, a rozmýšľala som, ako sa to môže odraziť/prejaviť v mojej práci s klientkami. Vtedy som ešte nemala informácie o odlišných poradenských a terapeutických postupoch pri práci s týranými ženami a/alebo násilníkymi mužmi, o postupoch zohľadňujúcich špecifickosť a kvalitatívnu odlišnosť problému domáceho násilia v porovnaní s inými problémami v manželstve a rodine.

Totíž, naše poradenstvo je postavené na tom, že je neutrálne, nehodnotiace, nestrániace. A na tom, že pri vzniku a udržiavaní problémov predpokladá „podiel“, zapojenie oboch partnerov. Teda aj domáce násilie voči ženám chápe ako problém interakcie partnerov a problém súvisiaci s intrapsychickými príčinami. Stretnutie s Renate podporilo moje – vtedy ešte len – domnienky, že je to iný, kvalitatívne odlišný problém.

Toto stretnutie ma podnietilo k ešte väčšiemu záujmu o právne aspekty problému domáceho násilia páchaného na ženách. Ešte viac som sa začala zaujímať o to, čo náš právny systém umožňuje, ale čo sa prakticky nevyužíva a neuplatňuje pri ochrane žien a trestaní násilníckych manželov, a aj o to, prečo sa to nevyužíva. Práve komplexný pohľad na násilie páchané na ženách, berúci do úvahy jeho spoločensko-historické a kultúrne aspekty a príčiny, dáva odpoveď napr. aj na to, prečo je legislatíva taká, aká je, a prečo právna prax nevyužíva ani to, čo legislatíva umožňuje. Mimochodom, vtedy som ešte ani len netušila, aká môže byť a aká už v mnohých krajinách skutočne aj je, účinná legislatíva, týkajúca sa násilia páchaného na ženách.

A ďalej bolo toto stretnutie podnetom k akejsi osobnej a profesionálnej bilancii, spätnému pohľadu na moju dovtedajšiu prácu s týranými ženami a násilníkymi mužmi. Renate umožnila preskočiť ďalšie štádium tápania a preskočiť z prvej do druhej fázy v mojom poznaní, ale aj praktickom konaní týkajúcom sa násilia, ktorému boli vystavené moje klientky.

Myslím, že to viedlo u mňa k ešte jednej zmene: Ide o to, že mojimi klientkami už nie sú len tie, s ktorými skutočne pracujem, ale aj ďalšie, ktoré osobne síce nepoznám, neviem, ako sa volajú, kde bývajú – ale viem, že tu medzi nami žijú.

Až na stretnutí s Renate v roku 1994 som sa dozvedela, že existujú aj nejaké medzinárodné dokumenty k tejto problematike, že sa násilím páchaným na ženách v rodine a spoločnosti zaoberá celý svet, vlády iných štátov, nadnárodné spoločnosti ako RE, EÚ, OSN. A že akceptovali práve feministické koncepcie násilia voči ženám. A u nás sa ani o probléme samom, ani o dokumentoch, úlohách vlád pri jeho riešení nehovorilo, naopak, vytrvalo sa mlčalo a mlčí. Tieto informácie boli pre mňa asi rovnako dôležité, možno dokonca dôležitejšie ako tie, ktoré sa týkali priamo mojej profesie a odboru. Potom neskôr, až v roku 1995, som Renate napísala a požiadala som ju o lektorovanie workshopu na tému domáceho násilia. Veľmi ochotne súhlasila, a tak sme spolu zorganizovali a uskutočnili v roku 1996 a 1997 tri workshopy. Už predtým, v roku 1994, v Medzinárodnom roku rodiny, som zorganizovala dva a myslím, že je Humenné mescom, v ktorom sa konajú na Slovensku najčastejšie.